

מחאה כל שלש שנים

בניה מישלוב וטוביה פיינסילבר

אדם שמחזיק בקרקע במשך שלוש שנים -
יש לו חזקה * כדי למנוע זאת על בעל הקרקע
למחות בתוך שלוש שנים * במה מועילה
המחאה? איזו טענה שהמחזיק עשוי לטעון
היא פותרת? על כך במאמר שלפנינו *

תודה לאמי, ד"ר שפרה מישלוב, על עזרתה הרבה.

הקדמה: ישנו דין שכשאדם מחזיק בשדה שלש שנים יש לו חזקה על השדה שלו, דהיינו שיהא נאמן לטעון שהשדה שלו על אף שאין לו שטר. אם בא בעל השדה בתוך שלש השנים ומחה במחזיק - אין לו חזקה, כי בעל השדה הוכיח בעלות על שדהו.

הסיפור בגמרא

הגמרא¹ מביאה סיפור על גידל בר מניומי שהיתה לו שדה שהחזיק בה מישהו אחר. גידל בר מניומי מחה בו בפני שלושה². שנה לאחר מכן גידל בר מניומי רצה למחות שוב במחזיק, אמרו לו שמספיק למחות בשנה הראשונה ולא צריך שוב למחות. בהמשך הגמרא, ריש לקיש בשם בר קפרא פוסק שצריך למחות כל שלוש שנים. רשב"ם³ מעיר שהפסיקה הזו לא סותרת את מה שאמרנו שמספיק למחות בשנה הראשונה, כי המדובר הוא על השנה הראשונה בתחילת כל שלוש שנים. לא צריך למחות בכל שנה משלש השנים, אך אחרי שעברו שלש שנים מהמחאה, צריך למחות שוב.

מחלוקת הרשב"ם ויש מפרשים

טעמו של הרשב"ם⁴ שצריך מחאה כל שלוש שנים הוא כדי שהמחזיק לא

1 לט, ב.

2 הרשב"ם מעיר שבמקרה מחה בפני שלושה אך היה אפשר גם בפני שנים משום שצריך שנים שיעירו שהיתה מחאה.

3 ד"ה אמר ריש לקיש.

4 שם.

מפירות ארץ הצבי

בבא בתרא

יטען שהשדה שלו והשטר אבד לו - כי אדם לא שומר שטרותיו במשך שלוש שנים. טעם חולק מביא הרשב"ם בשם יש מפרשים⁵ - שסוברים שצריך רק מחאה אחת כדי שאדם ישמור את שטרו לעולם. למרות זאת צריך למחות שוב כל שלוש שנים, כדי שהמחזיק לא יטען שהשדה נהיתה שלו מאז המחאה האחרונה.

לפי זה, אם בעל הקרקע מחה במחזיק כמה פעמים, והמחזיק טוען שהשדה היתה שלו לפני המחאה האחרונה, אינו נאמן שהשדה שלו ואיבד את השטר - שמכיוון שמחו בו פעם אחת, היה לו לשמור את שטרו לעולם.

הרשב"ם מקשה על היש מפרשים: הרי לפי טענת המחזיק עכשיו, יוצא שבהתחלה ירד לשדה שלא שלו ולכן אין לו חזקה בה לעולם - גם אם טוען שלאחר מכן קנה את השדה. הרשב"ם⁶ מתבסס על דין שאדם שהפקיד לחברו מיטלטלין בעדים שוב אין לנפקד (השומר) חזקה על המיטלטלין לעולם, שכיוון שבהתחלה לא החזיק במיטלטלין כשהם שלו שוב אינו נאמן לטעון שהם שלו. רשב"ם סובר שדין הקרקעות כדין המיטלטלין ולכן כיוון שלפי היש מפרשים טען שבהתחלה הקרקע לא היתה שלו כבר לא נאמן לומר שהשדה שלו. אך אפשר לתרץ, שהיש מפרשים סוברים שאין לדמות קרקעות למיטלטלין.

הסתירה בין הגמרות

לעיל בגמרא⁷ הובא מקרה שבא בעל שדה (להלן: ראובן) ומחה במחזיק (להלן: שמעון). שמעון בתגובה, טען כלפיו שקנה את השדה לפני שנות חזקה מלוי (היינו, שקנה את השדה לפחות לפני שלוש שנים מלוי). לאחר מכן הביא ראובן שטר שקנה את השדה לפני ארבע שנים מלוי. הגמרא פוסקת שאם לשמעון יש עדים על שבע שנות חזקה או יותר - השדה של שמעון, כיוון שעברו עליו שלוש שנות חזקה לפני שלוש שנים מלוי. אך אם לשמעון יש עדים על פחות משבע שנות חזקה אין לשמעון חזקה והשדה של ראובן, כי לא עברו על שמעון שלוש שנות חזקה, כיוון שהמכירה של לוי נחשבת כמחאה ומפסיקה את שנות החזקה של שמעון.

לפי הרשב"ם, קשה על סוגייתנו. כאן משמע שצריך למחות כל שלוש שנים, ושם משמע שכיוון שלוי במכירה שלו מחה בשמעון, אינו צריך למחות עוד - שהרי לשמעון אין חזקה בשדה למרות שעברו שלוש שנים מהמחאה של לוי (כי שמעון טוען שהחזיק בשדה כמעט שבע שנים, ולאחר פחות משלוש שנים לוי מחה בו, על ידי שמכר השדה לראובן אבל אחר כך עברו עליו ארבע שנות חזקה ללא שאף אחד מחה בו).

לשיטת היש מפרשים לא קשה, כיוון שסוברים - שהמחאה הראשונה מספיקה לעולם כדי שאדם ישמור את שטרו, ולכן כאן מספיקה מכירתו של לוי לראובן את השדה להחשב מחאה לעולם. מצד שני, שמעון לא יכול לטעון שקנה את השדה לאחר המחאה האחרונה, כי שמעון טוען שקנה את השדה מלוי, ואחרי המכירה של לוי לראובן, שמעון כבר לא יכול לקנות את השדה מלוי.

כיצד ניתן לתרץ את הקושי על הרשב"ם? התוספות⁸ מתרצים שישנה מחלוקת בין הסוגיות אם צריך מחאה כל שלוש שנים. מכיוון שהסוגיא לעיל היא סתמא דגמרא ולא נאמרה בשם אמורא מסוים, ואילו בסוגייתנו פסק ריש לקיש בשם בר קפרא, תוספות פוסקים כמו הסוגיא לעיל שמספיק למחות פעם אחת ולא צריך למחות כל שלוש שנים.

הרא"ש⁹ מתרץ שני תירוצים להסביר את ההבדל בין הסוגיות. בשני התירוצים הרא"ש מסביר למה צריך למחות כל שלוש שנים, ועל פי זה מסביר למה בסוגיא לעיל, בה המחאה היתה על ידי מכירה, לא היה צורך למחות כל שלוש שנים. בתירוץ הראשון הרא"ש מסביר שצריך מחאה כל שלוש שנים כדי שהמחזיק בקרקע לא יחשוב שבעל השדה חזר בו מהמחאה האחרונה ולא ימשיך לשמור על השטר. אך כאשר המחאה היתה על ידי מכירה, ברור לשמעון שלוי לא יחזור בו מהמחאה שכן אין לו אפשרות דינית לחזור בו ממנה, ולכן מספיקה מחאה פעם אחת.

בתירוץ השני הרא"ש מסביר שמשמעותה של המחאה היא שהמחזיק בקרקע חושש שבעל השדה יתבע אותו בדין בקרוב, ולכן שומר את שטרו. אחרי שלוש שנים המחזיק חושב שבעל השדה חזר בו מהמחשה לתבוע אותו בדין ולא יזהר לשמור על השטר עוד, כי יחשוב שהמחאה היתה סתם, ולכן

בעל השדה צריך למחות בו שוב. במכירה - שבעל השדה כבר עשה מעשה ומכר את השדה - לא צריך למחות כל שלוש שנים, כי המחזיק לא יתלה שבעל השדה יותר לא יתבע אותו לדין, ולא יחשוב שמכירת השדה היתה סתם, ולכן ימשיך לשמור על שטרו לעולם.

הראב"ד¹⁰ מתרץ שלעיל מספיקה המכירה ולא צריך שוב למחות אחריה, כי שמעון טוען שקנה את השדה מלוי, והטענה הזו לא שייכת לאחר המכירה לראובן, לכן ברור שאין לו חזקה לאחר המכירה, כי זו חזקה ללא טענה-שאינה חזקה¹¹.

שיטת הרשב"ם כשיש מיגו

על אף שאמרנו שלדעת הרשב"ם אדם לא נאמן לטעון שבתחילה השדה לא היתה שלו ואחר כך נהיתה שלו, כיוון שהולכים אחר תחילת ההחזקה שלו, הרמב"ן כותב¹² שכשיש למחזיק מיגו, כגון שיכול היה לטעון מתחילה קניתי את השדה - נאמן גם לטעון בתחילה ירדתי לפירות (הייתי בשדה כמו אריס, שמקבל פירות והשדה אינה שלו) ואחר כך קניתי את השדה. מה שהרשב"ם כתב שהמחזיק אינו נאמן לטעון שירד לפירות ואחר כך קנה את השדה, זהו רק במקרה שאין מיגו למחזיק, אך אם יש מיגו למחזיק - הוא נאמן לטעון כך.

אם כן, יוצא שברוב המקרים נאמן לומר שירד לפירות ואחר כך קנה את השדה, מתוך שיכול היה לומר שמתחילה קנה את השדה¹³. אך הרמב"ן מקשה על שיטת היש מפרשים מהגמרא השניה שהבאנו, ועל פי קושייתו נמצא מקרה שבו לא יהיה מיגו ותהיה נפקא מינה בין שיטת היש מפרשים לרשב"ם:

לכאורה שמעון (המחזיק בקרקע) אמור להיות נאמן שקנה את השדה מלוי גם אם החזיק בשדה פחות משבע שנים, מתוך שיכול היה לטעון שירד בשדה לפירות ואחר כך קנה את השדה מראובן¹⁴. לשיטת הרשב"ם לא קשה,

10 בהערותיו על המאור הגדול בדף כ, א בדפי הרי"ף.

11 הדין שצריך טענה עם החזקה, כתוב בדף מא, א.

12 במלחמות בדף כ, א, בדפי הרי"ף.

13 ברוב המקרים למחזיק היתה בחירה מה לטעון, ומכיוון שבחר לטעון פחות טובה של מחזיק לפירות, נאמן במיגו.

14 יציאת חטופים (לא א"ד"ה ארל) סובר שאין כאו מיגו, כיוון ששמעון המחזיק לא העלה על

כי אדם יהיה נאמן לטעון שירד לשדה לפירות ואחר כך קנה את השדה ריכוש כשיש לו מיגו, אך כאן אין לו מיגו, כי שמעון לא יכול לטעון שקנה את השדה מראובן מתחילה, כי במצב כזה לא תהיה לו חזקה, כיוון שראובן מכר את השדה לפני ששמעון הספיק להיות בה שנות חזקה. אם כן, מצאנו מצב של אדם שטוען שירד לפירות ואחר כך קנה את השדה שאין לו מיגו כך שלדעת הרשב"ם אינו נאמן, אך לשיטת היש מפרשים יהא נאמן, כיוון שלשיטתם אדם נאמן באופן עקרוני לטעון שירד לפירות ואחר כך קנה את השדה, גם ללא מיגו.

לכן דעת יש מפרשים לכאורה לא מסתדרת עם העובדה שהגמרא מחייבו שהתקופה שתעבור תהיה לא פחות משבע שנים בכדי להשאיר את השדה בידי שמעון.

פסיקת ההלכה

הרמב"ם¹⁵ פוסק את הגמרא בסוגייתנו וכן את הגמרא שסותרת אותה, הוסיף אינו מתייחס לסתירה בין הגמרות ואינו מוסיף עליהן דבר.

במשכנות¹⁶ הרועים¹⁷ מסביר למה מוכרח לומר שהרמב"ם סובר כרשב"ם: בעל המאור כתב¹⁸ שלדעת היש מפרשים בגמרא שסותרת את סוגייתנו שהובאה לעיל, אם שמעון יטען שקנה את השדה מראובן, יהא נאמן גם אם יחזיק בשדה פחות משבע שנים. הסיבה ששמעון לא נאמן בגמרא שם, היא שהוא לא חשב לטעון טענה כזו. מובן שלדעת הרשב"ם אינו נאמן לטעון טענה כזו, כפי שהבאנו להרמב"ן לעיל, כיוון שבתחילה ירד לשדה כשהוא לא שלו. יוצא שיש חילוק בין דעת הרשב"ם ליש מפרשים אם שמעון יטען שקנה את השדה מראובן. מכיוון שזהו דין שאפשר להתבלבל בו, כי י

חשש לומר שקנה את השדה מראובן שמא אין לראובן שטר על הבעלות, וללוי יש, ול יתבע את השדה משמעון בטענה שכל החזקה של שמעון נסמכת על כך שהשדה היתה שייך לראובן, אך לראובן אין שום הוכחה על כך. במקרה זה תגבר הראיה של לוי על החזקה של שמעון. לכן שמעון לא טען שקנה את השדה מראובן.

15 הלכות טוען ונטען פרק י"א הלכה ט', ופרק ט"ו הלכה ז'.

16 רבי עוזיאל בר מרדכי אלחאיך, מגדול דייני תוניס במאה 19-18 למניינם. למד אצל אב רבי מרדכי, אצל רבי דוד נג'אר ואצל רבי נתן בורגיל. חיבר שני ספרים: האחד "משכנות הרועים" שכולל פסקי הלכה ותשובות שהשיב בענייני "אבן העזר" ו"חושן משפט", והשני "חיים וחסד" שמחולק לשני חלקים: "מערתה דדייני", שבו הספדים על דייני תוניס, ו"מערת דחסיד" שבו תשעה הספדים על חסידי תוניס. נפטר כנראה בשנת תר"כ.

בו 2 שיטות, הרמב"ם היה צריך להזכיר אותו, אם סובר כיש מפרשים. מזה שהרמב"ם לא הזכיר ששמעון נאמן לטעון שקנה את השדה מראובן, משמע שסובר ששמעון אינו נאמן לטעון טענה כזו, כלומר, הרמב"ם סובר כרשב"ם.

השולחן ערוך¹⁹ פוסק שצריך למחות כל שלוש שנים, ומסיים:

"במה דברים אמורים? במחאה על פה, אבל אם מכרה המערער לאחר בשטר תוך שלוש שנים - אין צריך למחות עוד וצריך המחזיק ליזהר בשטרו לעולם"

מזה שהשולחן ערוך פוסק שמחאה על ידי מכירה מועילה לעולם משמע שסובר כרשב"ם כי רק לדעת הרשב"ם יש סתירה בין הגמרות ובגללה הרא"ש חידש שמחאה על ידי מכירה מועילה לעולם. אך לדעת היש מפרשים - אין את החידוש הזה. יתרה מזאת, לדעת היש מפרשים כל מחאה מועילה לעולם כדי שהמחזיק ישמור את שטרו, אלא שמחשש שהמחזיק יטען שקנה את השדה אחרי המחאה האחרונה, צריך למחות כל שלוש שנים.